

BOSH MUHARRIR

Liliya Gaynutdinova

TAHRIR HAY'ATI

Baxtiyor SAIDOV
G'ayrat SHUMAROV
Rustem REIMOV
Risboy JO'RAYEV
Shaxnoza XALILOVA
Boris BLYAXER
Iroda ABDULLAYEVA
Ayubxon RADJIYEV
Sharibboy ERGASHEV
Feruza QODIROVA

Mas'ul kotib

Sayyora Alimxodjayeva
Adabiy muharrir
Sayyora Alimxodjayeva
Kompyuterda sahifalovchi
va dizayn
Mirtohir Xoliqov

Muallifning fikri har doim ham
tahririyat fikriga to'g'ri kelavermaydi.
Tahririyat maqolalarning ustlab xatolarini
to'g'rilash va qisqartirish huquqini o'zida
saqlab qoladi. Tahririyatga yuborilgan
maqolalar egasiga qaytarilmaydi va taqiz
qilinmaydi.

Mualliflarning familiyasi, ismi, sharti
ularning pasportlari ma'lumotlariga
muvofiq holda yoziladi.

Мнение редакции не всегда сов-
падает с мнением автора. Редакция
оставляет за собой право на стилисти-
ческую правку и сокращение статей.
Приглашение в редакцию рукописи не
возвращается и не рецензируется.
Фамилия и инициалы авторов пи-
шутся согласно данным их паспорта.

Muassislar:

O'quvchilarni kasb-hunarga
yo'naltirish va
psixologik-pedagogik
respublika tashxis markazi
"MAKTAB VA HAYOT" M.CH.J.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"MAKTAB VA HAYOT" dan olindi,
deb ko'rsatiliishi shart.

Jurnal 2001 yildan
chilqa boshlagan.

MANZIL:

100095, Toshkent sh.,
Olmazor t., Ziya ko'chasi, 6A uy.
Tel: (0371) 246-21-02
E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

OBUNA INDEKSI - 1019

MUNDARIJA

U.U.SHARIFXO'JAYEV, A.G.IBRAGIMOV, I.XO'JAMOV. Milliy maktab uchun yangi avlod darsliklarini yaratishning konseptual asoslari	2
O.U.AVLAYEV. O'quvchilar xulqining psixologik himoya mexanizmlari bilan determinatsiyasi	4
D.AHMEDOV. O'zmirov darsining psixologik xususiyatlari	7
F.A. AKRAMOVA. Psixolog mutaxassisning oilaga psixologik xizmat ko'rsatishdagi asosiy vazifalari	8
S.M.YULDASHEVA. Shaxs kasbiy faoliyatining asosiy psixologik muammolari	10
I.YU.BOBOJONOVA. XXI asr ko'nikmalari va Bhum taksonomiyasi	12
M.M.KASIMOVA. Inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash	14
O.S.ISHMATOVA. Eshirishda muqsoni bor bolalar og'zaki nutqini shakllantirishda fonetik ritmika texnologiyasining roli	16
G.ALIMOVA. Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonda aqli zaif bolalarni maktabga tayyorlash vazifalari	19
З.Н.УРУНОВА. Технология дифференцированного подхода к формированию когнитивно-речевых знаний и умений у учащихся с нарушениями слуха	20
A.XOLMATOV, K. OTAJONOV. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishni takomillashtirish	22
K.N.JO'RABOYEV. Kasbiy qiziqishlarni aniqlash amaliyoti	23
SH.H.TURDIALIYEVA. Bo'lajak logopedlarni tayyorlash jarayonida an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	26
YO.LABDUMUTALIBOVA. Miya falajiga chalingan 2-4 yoshli bolalarning sensomotor tomonini rivojlantirish	28
I.NAZRULLAYEVA. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda iborali nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari	29
M. TOLIPOVA. Kasbning inson oldiga qo'yadigan talablari	31
G.ABDULLAYEVA. Nogironligi bo'lgan talabalarning oliy kasbiy ta'limni takomillashtirish yo'llari	33
N.B.ZAIROVA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan nutq muqsonlari va ularni bartaraf etish	34
M.A. SHKURULLAYEVA. Ingliz tili o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni	36
G.X.JUMASHEVA, A.ULIKPANOVA. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning axloqiy sifatlarini shakllantirish	38
H.VALIYEVA. Yoshlarning sport haqidagi fikrini aniqlash bo'yicha ijtimoiy tadqiqot	40
B.O'.GENJEMURATOV. Pedagoglarning kasbiy kreativ malakasini oshirish texnologiyasi	41
D.R.BABAYEVA, M.G'.ZARIPOVA. Bolaning ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanishi	43

Bizning fikrimizcha, yangi avlod darsliklarini yaratish, birinchi navbatda, ularni ishlab chiqishdagi mavjud tajribani o'rganish va nazariy tushunishni, o'tgan yillardagi mavjud o'quv adabiyotlarining ilmiy-pedagogik salohiyatini aniqlashni talab qiladi. Bu bosqichda ilgari olingan bilimlarni tizimlashtirish, o'tmishdoshlarning boy tajribasini tushunish va umumlashtirish, so'ngra harakat qilish muhimdir.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi ta'lim mazmunining konseptual asoslarini aniqlash, o'zbek madaniy-ma'rifiy va mintalitet birligini ta'minlash kabi vazifalarni hal qilishga qaratilgan, umumjahon bilim, ilm va ko'nikmalarning ajralmas tizimi yordamida yuqori sifati, zamonaviy darslik va adabiyotlarni tayyorlash kerak.

Bundan tashqari, yangi avlod darsliklarini yaratish O'zbekistonda yagona ta'lim makonini saqlash va yanada rivojlantirishga, etnik va butun mamlakat xalqi ongining birligi asosida shakllanishiga qo'shgan hissasi bilan belgilanadi.

O'quv dasturlari va yangi avlod darsliklarini yaratishda, o'zbek tilida so'zlashuvchi mintaqaviy darajadagi madaniy-ma'rifiy, siyosiy va milliy-mintaqaviy ta'lim mazmunini shakllantirishning konseptual asoslarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Nazariy va amaliy tadqiqotlar xulosasiga asosan, o'quv dasturlari va yangi avlod darsliklarini yaratish O'zbekiston va boshqa mamlakatlarda ta'lim tizimlarida rivojlanayotgan maktab muhiti va boshqaruv madaniyatiga yaqindan qarash imkonini beradi va ularni nafaqat ta'lim tizimining an'anaviy qadriyatlarini nuqtai nazaridan tahlil qilish, balki ta'lim siyosati doirasida olib borilayotgan chora-tadbirlarni, ular ijrosi bo'yicha munosabatlarni kuzatish imkonini beradi.

O'quv dasturlari va yangi avlod darsliklarini yaratilishi ta'lim siyosati haqida o'qituvchilarning dunyoqarashini, metodik va kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga o'qituvchi mas'uliyatining chegaralarini bilishini oshirish o'z navbatida yuqori natijalar erishish va o'qituvchilarning o'z

ishlaridan qoniqish hosil qilish, kasbiy e'tiroz va norozilikning oldini olish uchun muhim shart hisoblanadi.

O'zbekiston ta'limini modernizatsiya qilish, sifati va samaradorligini oshirish - umumiy ta'lim mazmunini sezilarli darajada yangilashni nazarda tutadi, bu esa o'z navbatida yangi avlod o'quv adabiyotlarini ishlab chiqishni talab qiladi, chunki darslik o'quv jarayonining asosiy tarkibiy qismi sifatida ta'lim mazmunini joylarda amalga oshiradi.

Ushbu maqolamizdagi tadqiqotlarimiz tarixiy tajriba va zamonaviy tadqiqotlarni hisobga olgan holda zamonaviy dunyoda zamonaviy maktab sizni qiyin muammolarni hal qilishga majbur qilishini, bugungi kunda har bir o'qituvchi o'zining pedagogik tajribasini qayta ko'rib chiqishi va yangi sharoitda qanday o'qitish kerakligini his etishga undashdir.

Adabiyotlar

1. R.X.Djurayev, S.T.Turg'unov. Ta'lim menejmenti. T.: "Voriz-Nashriyoti", 2006. 263 bet.
2. Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov. Ta'lim sifatini boshqarish. T.: "Turon-Iqbol", 2006. 592 bet.
3. N.M.Sotayev. Statistika. Darslik. — T.: Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2003. — 744 bet.
4. Андреас Шляйхер. Образование мирового уровня. Как выстроить школьную систему XXI века? Успешные реформы и высокие результаты. Пер. с англ. — М.: Издательство «Национальное образование», Москва, 2019. 336 с.
5. A.Radjiyev, F.Karimov, A.Ibragimov. TALIS-2018 Xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o'tkazilgan so'rovnoma va tadqiqot hisobotining ma'lumotlar to'plami. 2-qism. Toshkent-2022. 119 bet.
6. OECD (2016) School Leadership for Learning: Insights from TALIS-2013 – TALIS. OECD Publishing, Paris. <https://dx.doi.org/10.1787/9789264258341-en>.
7. TALIS – The OECD Teaching and Learning International Survey // OECD – <https://www.oecd.org/education/talis/>.

O'QUVCHILAR XULQINING PSIXOLOGIK HIMOYA MEKANIZMLARI BILAN DETERMINATSIYASI

O.U.Avlayev, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari nomzodi

В данной статье представлены комментарии к определению и диагностике поведения школьников с механизмами психологической защиты. В ней высказываются мнения о возможности обеспечения развития личности обучающихся через формирование адекватного поведения.

Ключевые слова и понятия: школьники, поведение, механизмы психологической защиты, диагностика.

This article provides comments on the definition and diagnosis of the behavior of schoolchildren with psychological defense mechanisms. It expresses opinions on the possibility of ensuring the development of the personality of students through the formation of adequate behavior.

Key words and concepts: pupils, behavior, psychological defense mechanisms, diagnostics.

Shaxsdagi mo'tadilik, ruhiy sog'lomlik ongning boshqaruv imkoniyati mavjudligini bildirib, ayrim hollarda hissiyotga berilishi esa uning o'z vazifasini bajarishdan chetlashganligini namoyish qiladi. Turli xususiyatli munosabatlar ong nazoratida amalga oshirilsa, shaxs xulq-atvorida, faoliyatida va muomala jarayonida, hech qanday nuqsonlar, chetga og'ishlar sodir

bo'lmaydi. Shuning uchun shaxsning nisbatan barqaror va nisbatan o'zgaruvchan xususiyatlari inson xislatlarining yaxlitligi va o'zaro bog'liqligidan, tarkib topuvchi murakkab birlikdan iboratdir.

K. Rodgers sog'lom odamni – tashqi ta'sirlardan mustaqil va o'ziga suyangan holda, himoya reaksiyalaridan doimo foy-

dalanmaydigan, moslashuvchan va ochiq odam deb hisoblagan. Optimal aktuallashadigan, bunday odam hayotining har bir yangi daqiqasida to'liq yashaydi, u harakatchan, o'zgaruvchan sharoitlarga yaxshi moslashgan, boshqalarga nisbatan bag'rikeng, hissiy va mulohazali [2: 221-226 bb]. K.Yung esa, stereotiplar hujumidan ozod va o'zidagi ongsizlik tarkibini assimilyasiya qilgan odam sog'lom bo'lishini ta'kidlagan. V.Rayx muqoi nazaridan, nevroitik va psixosomatik kasalliklar biologik energiyaning turg'unligi natijasi sifatida izohlanadi, demak, sog'lom holat energiyaning erkin oqimi bilan tavsiflanadi. Ammo insonning ongsiz sohalarini ham uning xislatlariga ta'sir ehtimoli yuqoriligi ta'kidlash joiz.

Z.Freyd psixologik jihatdan sog'lom odam – zavq tamoyilini voqeyilik tamoyili bilan muvofiqlashtirishga qodir, deb hisoblagan [4: 398-b]. Mazkur hodisalarning psixologik tabiatini psixosomatik pozitsiyasidan turib tushuntirishga harakat qilgan Freyd ongsizlik deb, ijtimoiy normalar talabi bilan nizoli holat, qarama-qarshilik tufayli ongga kira olmagan, amalga oshmay qolgan mayillar qisilish mexanizmi yordami bilan begonalashib individ yangilish aytgan so'zida, gapda yangilish ketishida, tush ko'rishida va hokazolarda aks etishini tushumadi. Inson psixikasining eng chuqur va ahamiyatli qatlami ongsizlikdir (3.Freyd). Bu ongga qanchalik bosim o'kazuvchi emotsiya va xotiralar orqali instinktiv qo'zg'alishlarini saqlovchi, ammo ushbu anglashilmagan materiallar ko'pincha insonning kundalik faoliyatini belgilaydi [1: 144-b]. Bu shaxsning sog'lom turmush tarziga amal qilish natijasida vujudga keluvchi ziddiyatli, tashvishli holatlarni real hissiy-emotsional tarzda idrok etishi lozim edi. Ammo, psixika strukturasi, salbiy emotsiya va kechinmalarda kuzatiluvchi (ta'sirlanish, bezovtalanish va umidsizlik) frustratsiyaga olib keladi. Frustratsiya "Men"ni har xil "chiqarish klapan"lari yordamida zo'riqlashlarni olib tashlashga undaydi. Bular psixologik himoya mexanizmlari deyiladi. Psixologik himoya mexanizmi birinchi holatda insonni o'z o'zini sog'lom his etishga, rivojlanishiga monelik ko'rsatishi, ehtimol.

O'quvchilarda xulqining shakllanishi bevosita himoya mexanizmlari bilan bog'liqligini aniqlash uchun Kellerman-Plutchikning psixologik himoya mexanizmlarini diagnostika qilish so'rovnomasidan foydalansa bo'ladi.

Mazkur metod shaxsda ustunlik qiladigan psixologik himoya mexanizmlarini o'rganadi. Bizningcha psixologik himoya mexanizmlarining ayrim birlarining shaxsda barqaror shakllanganligi ulardagi valeologik ong shakllanishiga zamin hozirlashi mumkin. Masalan "Siyob chiqarish", "Regressiya", "O'rin almashtirish", "Rad etish", "Proeksiya", "Kompensatsiya", "Intellektuallashtirish", "Reaktiv shakllanish" kabi psixologik himoya mexanizmlarining yuqori yoki past bo'lishi shaxslarda valeologik ong shakllanishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir qilishi mumkin [3].

Natijalarni qayta ishlash. Sakkitza ego himoya mexanizmlari sakkitza shkalani hosil qilib, ularning har biriga alohida ta'kidlar to'g'ri keladi. Har bir psixologik himoya mexanizmlari bo'yicha natijalar quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi: $n/N \cdot 100\%$, bu yerda n – ushbu himoya mexanizmlari bo'yicha berilgan ijobiy javoblar soni, N – ushbu shkalaga mansub barcha ta'kidlar soni. Shunda psixologik himoya mexanizmlarining umumiy yuklamasi quyidagicha hisoblanadi $n/97 \cdot 100\%$, bu yerda n – himoya mexanizmlari bo'yicha berilgan ijobiy javoblar umumiy sonidir.

Ko'rsatma: Agar mulohazalar sizga to'g'ri kelmasa tasdiqlar qatoriga inkor "-" belgisini, bildirilgan mulohazalar sizga to'g'ri kelsa tasdiqlar qatoriga "+" belgisini qo'ying.

So'rovnomat matni

1. Men juda mulloqotchan insonman, shuning uchun chiqishib ketishim oson.
2. Istagan narsamga erishgunimcha sabrim chidamay intiqib ketaman.
3. Men o'xshashni istagan, havas qiladigan insonlar doimo mavjud bo'lgan.
4. Odamlar meni hissiyotli inson deb o'ylashmaydi.
5. Odobsiz filmlarni ko'rganimda o'zimni yo'qotib qo'yaman.
6. Tushlarimni kamdan kam eslab qolaman.
7. Atrofdagilarni boshqaradigan odamlar menga umuman yoqmaydi.
8. Ba'zida devorga mushtim bilan qattiq zarba bergim keladi.
9. Insonlarning kekkayib gerdayib ketishi asabimni buzadi.
10. Orzularimning asosiy markazida o'zim ishtirok etaman.
11. Men hych qachon yig'lamaydigan insonlar sirasiga kiranman.
12. Umumiy hojatxonadan foydalanishim zarur bo'lib qolsa, o'zimni shunga majbur qilaman.
13. Bahs jarayonida ikkala tomonga ham quloq tutishga tayyorman.
14. Mening jahlimni chiqarish juda oson.
15. Olomon ichida kimdir meni itarsa men ham uni itarishga tayyor turaman.
16. Mendagi ko'p jihatlar odamlarga yoqadi.
17. Men jahli qilib asabimni buzishdan ko'ra, hamma narsani oxirigacha o'ylab ko'rishni afzal bilaman.
18. Men ko'p kasal bo'laman.
19. Men inson chehralarini yaxshi eslab qola olmayman.
20. Meni kamsitishganda o'z jonimga suiqasd qilish haqidagi fikrlar uyg'onadi.
21. Odobsiz gap eshitsam uyalib ketaman.
22. Men doim narsalarning yaxshi tarafini ko'raman.
23. Men jahldor odamlarni yomon ko'raman.
24. Menga tegishli bo'lgan narsadan ayrilishim juda qiyin.
25. Men ismlarni qiyinchilik bilan eslab qolaman.
26. Menda haddan ziyod impulsivlik mavjud.
27. Maqsadga yig'it-sig'it bilan erishadigan odamlar nafratimni uyg'otadi.
28. Men bid'at va xurofotlardan xoliman.
29. Insonlar mening maftunkorligim haqida gapirishlari men uchun juda zarur.
30. Agar men sayohatga yo'l olsam har bir detalga ahamiyat beraman.
31. Ba'zida atom bombasi butun dunyoni portlatib yuborishini istab qolaman.
32. Pornografiya-yoqimsiz narsa.
33. Numadandir jahlim chiqsa ko'p yeyishni boshlayman.
34. Odamlar hych qachon jonimga tegmaydi.
35. Yoshligimdagi ko'p hodisalarni eslay olmayman.
36. Ta'tilga chiqsam ishini ham birga olaman.
37. O'z fantaziyalarimda buyuk ishlarni amalga oshiraman.
38. Ko'p hollarda odamlar nihoyatda egoist bo'lganliklar uchun nafratimni qo'zg'atadilar.
39. Sirpanchiq narsaga teginish menga yoqmaydi.

40. Agar kimdir mening jonimga tegsa o'sha odamga bu haqda aytmayman, lekin boshqa odamga noroziligimni namoyon qilaman.
41. Ehtiyoat bo'lmangiz odamlar boshingizni aylantirib qo'yishadi.
42. Insonlardagi salbiy xususiyatlarni ko'ra olish uchun menga ko'p vaqt kerak bo'ladi.
43. Qandaydir fojia haqida eshitsam hyecham hayajonlanmayman.
44. Bahsda boshqa odamga nisbatan mantiqan to'g'riroq fikrlayman.
45. Men maqtovlarsiz tura olmayman.
46. Insofsizlik yaxshi emas.
47. Mashina haydayotganimda boshqa mashinani urib yuborish istagi ham paydo bo'lib turadi.
48. Men nimadir qila olmasam jahlim chiqadi.
49. Qonga belangan odam meni xavotirga solmaydi.
50. Menga ahamiyat berishsa, kayfiyatim buziladi va bu menga yuqmaydi.
51. Odamlar ishonuvchan ekanligim haqida ko'p aytishadi.
52. Men kamchiliklarimni yashiradigan kiyimlar kiyaman.
53. Men odobga to'g'ri kelmaydigan so'zlarni ishlatmayman.
54. Menimcha men odamlar bilan ko'p bahslashaman.
55. Insonlarning soxtaligi menga yuqmaydi.
56. Odamlar meni mehrsiz inson deyishadi.
57. Bilishimcha, mening ma'naviy darajam boshqalarniki-dan ancha yuqori.
58. Agar qandaydir ishni bajara olmasam yig'lab yuboraman.
59. Men hissiyotlarimni izhor eta olmayman.
60. Kimdir meni itarsa achchig'im chiqib ketadi.
61. Menga yuqmagani narsalarni kallamdan chiqarib tashlayman.
62. Men kamdan kam bog'lanib qolaman.
63. Men e'tibor markazida bo'lishga intiladigan odamlarni umuman yuqtirmayman.
64. Men ko'p narsalarni yig'aman.
65. Qiziqqan sohamda muvaffaqiyatga erishish uchun boshqalardan ko'ra, ko'proq mehnat qilaman.
66. Yosh bolaning yig'isidan bezovta bo'lmayman.
67. Shunaqa jahlim chiqadiki, atrofdagi hamma narsalarni barbod qilib yuborgim keladi.
68. Men doim optimistman.
69. Men ko'p aldayman.
70. Men ko'proq faoliyatga bog'lanib qolganimdan uning atrofiga kechayotgan munosabatlarga e'tibor bermayman.
71. Insonlarning ko'pchiligini xarakteri juda og'ir.
72. Jirsiy sahnalari ko'p filmlarga hech qachon tomosha qilmayman.
73. Odamlarga ishonib bo'lmisligi achchig'imni keltiradi.
74. Yaxshi taassurot qoldirish uchun qo'himdan kelgan barcha narsani qilaman.
75. Ba'zi xatti-harakatlarimni eslay olmayman.
76. Zo'rlash mavjud bo'lgan kino kartinalarni ko'rishga bardosh qila olmayman.
77. Dumyodagi vaziyat ko'pchilik o'ylagandan ko'ra, yaxshiroq.
78. Omadsizlikka duch kelgan bo'lsam yomon kayfiyatimni yashira olmayman.
79. Odamlarning plyaj kiyimlari axloq normalariga to'g'ri kelmaydi.

80. Hissiyotlarim ustimdan hukmronlik qilishiga yo'l qo'ymayman.
81. Men har doim bo'lishi mumkin bo'lgan eng yomon narsaga tayyor turaman.
82. Men shunchalik yaxshi yashaymanki, hammaning menga havasi keladi.
83. Meni shunchalik jahlim chiqqanidan, o'zimga shikast yetkazganman.
84. Ma'naviyati past odamlarga duch kelsam nafratlanib ketaman.
85. Men dastlabki, maktab yillarim haqida hyech narsani eslay olmayman.
86. Jahlim chiqsa o'zimni bolalardек tutaman.
87. Men o'z hissiyotlarimdan ko'ra, o'ylarim to'g'risida gapirishni xush ko'raman.
88. Menga hyech bir ishim oxiriga yetmagandek tuyiladi.
89. Shavqatsizliklar xaqida eshitishim meni xavotirga solmaydi.
90. Mening oilamda hyech qachon bir-birlariga qarshi chiqishmaydi.
91. Men odamlarga ko'p baqiraman.
92. Men o'z maqsadiga erishish uchun odamlarni ham toptab o'tadiganlarni yomon ko'raman.
93. Jahlim chiqsa ko'p ichaman.
94. Menda ko'pchilikka qaraganda muammolarim kamroq.
95. Nimadir jahlimni chiqarsa, odatdagidan ko'p uxlayman.
96. Muvaffaqiyatga erishish uchun yolg'on gapiradigan insonlardan nafratlanaman.
97. Men axloqsiz so'zlardan ko'p foydalanaman.

Himoya mexanizmlarining nomi va ta'kidlar raqami

1. Rad etish: 1, 16, 22, 28, 34, 42, 51, 61, 68, 77, 82, 90, 94 – 13 ta.
2. Siqib chiqarish: 6, 11, 19, 25, 35, 43, 49, 59, 66, 75, 85, 89 – 12 ta.
3. Regressiya: 2, 14, 18, 26, 33, 48, 50, 58, 69, 78, 86, 88, 93, 95 – 14 ta.
4. Kompensatsiya: 3, 10, 24, 29, 37, 45, 52, 64, 65, 74 – 10 ta.
5. Proeksiya: 7, 9, 23, 27, 38, 41, 55, 63, 71, 73, 84, 92, 96 – 13 ta.
6. O'rin almashtirish: 8, 15, 20, 31, 40, 47, 54, 60, 67, 76, 83, 91, 97 – 13 ta.
7. Intellektualashtirish: 4, 13, 17, 30, 36, 44, 56, 62, 70, 80, 81, 87 – 12 ta.
8. Reaktiv shakllanish: 5, 12, 21, 32, 39, 46, 53, 57, 72, 79 – 10 ta.

Xulosalar

1. Turmush tarzining o'ziga xosligi anglanmagan psixologik himoya mexanizmlari bilan determinatsiyalanadi.
2. Psixologik himoya mexanizmlari ba'zan ta'limga nisbatan bo'lgan munosabatlarga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
3. Shaxslararo munosabatlarni shakllantirishning dastlabki bosqichida, psixologik himoya mexanizmlariga ta'sir etish ushbu munosabatlarni buzishi mumkin, birinchi marta himoya mexanizmlari vaqt o'tishi bilan "salbiy" ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki himoya funksiyasining yo'qolishi ijobiy yo'nalishdagi munosabatlarni rag'batlantiradi.

Shunday qilib, yashirin hayot tarzi determinizmg nisbatan taxminlarning empirik tahlili natijalari asosida o'quvchilar xulqining o'ziga xosligini ongsiz psixologik himoya mexanizmlari tomonidan aniqlanishi va psixologik himoya mexanizmlari hayot tarziga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin degan xulosalarga kelishimiz mumkin:

Adabiyotlar

1. Atajanov M. Psixanaliz asoslari. – T.: O'zbekiston, 2004. – 144 b.

2. Березовская Р. А. Исследования отношения к здоровью: современное состояние проблем в отечественной психологии // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12. Психология. Сотсиология. Педагогика. 2011. Вып. 1. С. 221–226.

3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – СПб.: Речь, 2004. – 304 с.

4. Фрейд Зигмунд. "Я" и "Оно" // Труды разных лет / Пер. с нем. Кн. 1, 2; сост. А.Григорашвили. – Тбилиси: Мерани, 1991. – 398 с.

5. Фром Э., Душа человека М., Гардарики, 2002. – 326 с.

O'SMIRLIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

D.Ahmedov, Namangan davlat universiteti psixologiya yo'nalishi magistranti

В статье рассматривается период подросткового возраста и его особенности, а также физические, психические и анатомические изменения, происходящие в психике подростков в этот период. Также проводится анализ психологических характеристик их познавательных процессов.

Ключевые слова и понятия: подростковый возраст, психологические изменения, ускорение, характер, мировоззрение, девиантность, девиантное поведение.

The article discusses the period of adolescence and its features, as well as the physical, mental and anatomical changes that occur in the psyche of adolescents during this period. An analysis of the psychological characteristics of their cognitive processes is also carried out.

Key words and concepts: adolescence, psychological changes, acceleration, character, worldview, deviance, deviant behavior.

O'smirlik bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, fiziologik va psixologik o'ziga xos jihatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti jadallik bilan rivojlanadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi rivojlanadi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga yetish davri bo'lib, yangi xislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarni paydo bo'lishi bilan ham xarakterlanadi. Bu o'zgarishlar fiziologik hamda psixologik o'zgarishlardir. Ular o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar, ular o'zlarini layoqat va qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilariga ko'rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yo'li bilan xam osongina ko'rish mumkin. Shu sababli o'smirlik davri o'tish davri, krizis davri, qiyin davr kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi. O'smirlik bu insoniyat rivojlanishining eng qiyin davrlaridan biri sifatida nisbatan qisqa muddatli bo'lishiga qaramay deyarli ko'p jihatdan insonning kelajakdagi hayotini belgilaydi.

Hozirgi davrda o'smirlarni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, hatti-harakat motivlarini shakllantirishning murakkab mexanizmlari mavjud. O'smirlarni tarbiyalashda ularning xususiyatlarini to'la hisobga olgan holda ta'lim-tarbiyaviy tadbirlarni qo'llash, shaxslararo munosabatda anglashilmovchilikni vujudga keltirmaydi, sinf jamoasida iliq psixologik muhitni yaratadi.

Bu yoshdagi bolalarda ro'y beradigan biologik o'zgarishlar natijasida uning psixik dunyosida tub burilish vujudga keladi. Shuningdek, og'ishgan xulq-atvor shakllarining namoyon bo'lishi ehtimolligi nihoyatda yuqori bo'ladi. O'tish davrida vujudga keladigan morfologik va fiziologik o'zgarishlar, ya'ni 11-12 yoshda organizmdagi ichki sekret-

siya bezlari faoliyatining qayta qurilishi bola ruhiyatida ham ayrim burilishlarga sabab bo'ladi. Gipofizning old qismi ishlab chiqaradigan gormonlar gavdaning o'sishini taminlaydi. Gipofiz bilan bir qatorda qalqonsimon bezning funksiyasi ham kuchayadi, qalqonsimon bez faoliyatining kuchayishi qo'zg'aluvchanlik, asabiylashish va toliqishni keltirib chiqaradi. Bosh miya qobig'ida tormozlanish jarayonining susayishi shiddatli emotsional holatlarini vujudga keltiradi, xulq-atvorda parokandalik, g'ayritabiiylik paydo bo'ladi. Bola o'zining tashqi ko'rinishi (yuz ifodasi, rangi, gavda tuzilishi, bo'y) va kiyinishiga jiddiy e'tibor bera boshlaydi. O'qishga bo'lgan munosabat ikkinchi o'rinda qoladi. O'g'il bolalarda jismoniy sifatlar tengdoshlari o'rtasida ajralib turishiga ta'sir qiladi, bir-birlariga nisbatan tazyiqlar kuchayadi.

O'smirlik xarakterdagi o'zgarishlar tub burilishlar yoshi, chinakamiga qiyin davr. Bu yosh atrofdagilar uchun, undanda ko'proq o'smirlarning o'zi uchun qiyin yosh sanaladi. O'zgaruvchan kayfiyat, xarakterdagi keskin burilishlar va o'ta ta'sirchanlik ba'zan vaziyatni to'g'ri baholay olmaslik va unga muvofiq holda o'zini tuta olmaslikka ham olib keladi.

Xarakterning o'zgarishi va qarashlarining paydo bo'lishi, yangi qiziqishlar va ehtiroslar, mustaqil bo'lishga kuchli intilish o'smirlarning jamiyat me'yorlari va talablaridan cheklanib, tashqi me'yorlarni shubha ostiga olib, o'zi qimmatli deb bilgan sifatlarini namoyon etishga urinishga olib keladi. Bu beboshlik, intizomni buzish kabi bezarar g'ayri-ijtimoiy xulq-atvor shakllarida namoyon bo'lishi mumkin. Mazkur xulq atvorni psixologiyada og'ishgan yoki deviant, ya'ni jamiyatda qabul qilingan me'yorlardan og'ishgan xulq deb ham yuritiladi. O'smirlik davrida yuz berishi mumkin bo'lgan ehtimoliy xulqiy og'ishishlarni oldini olishda,

Shaxsning faqat o'ziga tegishli bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlari individual tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy yurish-turishi takrorlanmas jihatlariga ega bo'ladi.

Shunday qilib, bolaning ijtimoiy rivojlanishi o'zaro bog'liq ikki yo'nalishda olib boriladi: ijtimoiylashuv (ijtimoiy madaniy tajriba madaniyatni o'zlashtirish) va individuallashuv (mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni qo'lga kiritish). Shu tarzda ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda moslashuv va individuallashuv jarayonlari bilan bog'liq ijtimoiylashuv jarayonining mazmunini tashkil etadi. Inson(bola)ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvi sub'ekt va ijtimoiy muhitning o'zaro faol yaqinlashuv jarayoni va natijasidir.

Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudotga aylanish jarayoni va natijasidir.

Individuallashuv insonning hali yoshligidayoq paydo bo'ladigan ob'ektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatdagi o'z-o'zini egallashidir. Bu ehtiyoj:

- a) o'z qarashlariga ega bo'lish;
- b) o'ziga xosliklariga ega bo'lish;
- v) unga tegishli bo'lgan masalalarni hal qilish, uning o'z darajasini aniqlab olishga xalaqit beradigan hayotiy holatlarga qarshi turish xohishi sifatida namoyon bo'ladi. Agar shaxsning jamiyatga kirishida ijtimoiylashuv va individuallashuv jarayonlari o'rtasida tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga yaqinlashuvi ro'y beradi. Shu bilan birga bu yerda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etishi ham sodir bo'ladi. Shunday qilib, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv moslashuv va individuallashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshirishi mumkin. Bu jarayon uch asosiy sohada amalga oshadi:

1. Faoliyat turlarining kengayishi, uning shakli va vositalarini qo'lga kiritish, erkin mo'ljal olish.
2. Muloqot doirasini kengaytirish, uning mazmunini chuqurlashtirish, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish.
3. Shaxsiy «Men» obrazini faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish, o'z ijtimoiy mansubligi va o'zini anglash, o'ziga baho berishni shakllantirish.

Tarbiya va ijtimoiy tarbiya pedagogikaning asosiy ob'ekti sifatida pedagogikaning rivojlanish tarixi mobaynida olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Shu bilan birga "tarbiya" tushunchasining mazmuni amaliy ahamiyatga ega. Chunki bu tushuncha pedagogik faoliyatning vazifa va maqsadlariga asosiy yondashuvlarni belgilaydi. Boshqa tomondan tarbiya ijtimoiy hayotning doimiy va umumiy kategoriyasidir. Tarbiyaning ijtimoiy qamrovi uning lug'aviy ma'nosidan ancha kengdir.

Ijtimoiy tarbiyani insonning qobiliyati, bilimi, yurish-turish namunasi, qadriyatlar u yashayotgan jamiyatga

munosabatidan iborat imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beruvchi, maxsus tarbiya tashkilotlarida amalga oshiriladigan jarayon sifatida ko'rib chiqish lozim. Boshqacha aytganda, ijtimoiy tarbiyaning maqsadi insonni ijobiy rivojlanishga qaratilgan sharoitlar yaratish jarayoniga yo'naltirishdir. Bu sharoitlar individual va guruhviy sub'ektlarning uchta o'zaro bog'liq va shu paytning o'zida mazmuni, shakli, usuli jihatidan nisbatan mustaqil bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi: bolalar, o'smirlar, o'spirinlar ijtimoiy tajribasini tashkil qilish, ularning ta'lim olishlarini ta'minlash, ularga individual yordam ko'rsatish. Ijtimoiy tajribani tashkil qilish guruh (jamoa)larning maishiy va hayotiy faoliyatini tashkil qilish, guruhdagi o'z-o'zini boshqarish faoliyatini rag'batlantirish va norasmiy mikrogruphlarga ta'sir etish orqali amalga oshiriladi. Ijtimoiy tajriba keng ma'noda turli ko'nikma va malakalar, bilim va fikrlash usullari, yurish-turish me'yor va stereotiplari, qadriyatlar, odamlar bilan munosabatga kirishish tajribasi, moslashish tajribasi, shuningdek o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini belgilash yig'indisidir.

Tabiiyki, ijtimoiy tajriba ta'lim va individual yordamning usul, shakl, mazmuni, xarakter, jadalligi bevosita tarbiyalanuvchilarning yoshi, jinsi, qaysi kasb egasi ekanligi ularning va ijtimoiy-madaniy mansubligiga bog'liq. Bu jihatlar turli ta'lim muassasalari va tashkilotlari farqlanadi. Farqlar ham tashkilot turiga, ham unda faoliyat yuritadigan pedagoglarning o'z faoliyatlarida amalga oshirayotgan ishlariga bog'liq. Ijtimoiy tarbiya jarayonidagi o'zaro munosabat uning sub'ektlari orasidagi axborot, faoliyat usullari, qadriyatlar almashuvidir. Bunaqa munosabat ijtimoiy jihatdan tabaqalashgan, alohida ko'rinishga ega. Chunki o'zaro munosabatning aniq ishtirokchilari muayyan etnik, ijtimoiy va ijtimoiy psixologik guruhlar vakili bo'la turib, o'z munosabatlarida u yoki bu darajada ular mansub guruhlarga tegishli ijtimoiy yurish-turishni amalga oshirishadi. Umuman olganda, o'zaro munosabat tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning, birgalikdagi faoliyati, uning mazmuni, xarakteri, tarbiyaviy samaradorligi, unda kimlar ishtirok etishi va ular o'zlarini qay darajada shaxs deb hisoblashiga bog'liq. O'zaro munosabat jarayonida amalga oshirilayotgan ijtimoiy tarbiya insonning ijobiy ijtimoiy, ma'naviy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda qulay sharoitlar yaratadi.

Adabiyotlar

1. N.M. Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika.- T.:2014 Darslik.
2. N.M.Qayumova. Maktabgacha pedagogika.- T.: 2018 Darslik.
3. Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова Социальная педагогика. Москва 2006.

O'zbekiston matbuot va axborot agentligining 2016-yil 27-apreldagi 0037-sonli guvohnomasi bilan ro'yxatga olingan.
Nashriyot hisob tabog'i 5,11.

Bosmaxona manzili: "POYTEXT EXCLUSIVE" M.Ch.J.
Toshkent shahar, Navoiy ko'chasi, 30. Buyurtma №00-00
Bosishga ruxsat etildi 24.11.2022. Format 60x84, 1/8.
Shartli hisob tabog'i 5,5. Adadi 443 nusxada.